

PIOTR NIWIŃSKI

Oddziałowe Biuro Badań Historycznych w Gdańsku Instytutu Pamięci Narodowej

Instytut Politologii Uniwersytetu Gdańskiego

ORCID: 0000-0002-5386-3155

ORGANIZACJA MŁODZIEŻY DEMOKRATYCZNO-KATOLICKIEJ. KONSPIRACJA MŁODZIEŻY SZKOLNEJ NA POWIŚLU 1949–1950 – WYBRANE ASPEKTY I POSTULATY BADAWCZE

W podstawowym dziele dotyczącym tematyki tzw. drugiej konspiracji, czyli *Atlasie polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956*¹, wymieniono kilka podziemnych organizacji działających w tym okresie w Kwidzynie, a określanych jako młodzieżowe. Pierwsza to Konfederacki Ruch Oporu lub inaczej Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny. Działała w latach 1948–1952. Dowódcą był Jerzy Kawka-Borycki „Bartosz”. W jej działalność miało być zaangażowanych ok. 100 osób (faktycznie 50), według wstępnych ustaleń uznano ją za organizację o charakterze sabotażowym. Drugą była Organizacja Młodzieży Demokratyczno-Katolickiej, funkcjonująca od grudnia 1949 do kwietnia 1950 r. Dowodził nią Zygmunt Wachnicki. Liczyła kilka osób i miała charakter dywersyjny. Trzecia była Wolna Polska Niepodległa, założona w 1952 r. i dowodzona przez Jerzego Brauna. Także ona liczyła kilku członków, ale miała charakter sabotażowy².

Od grudnia 1949 do maja 1950 r. w Kwidzynie działała także – jako oddział partyzancki – Walka o Niezależność Niepodległość Wiary i Ojczyzny lub inaczej Wojskowa Narodowa Nacjonalistyczna Organizacja pod dowództwem Stanisława Rolkowskiego „Lisa”³.

¹ *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956*, red. S. Poleszak, Warszawa–Lublin 2020.

² *Ibidem*, s. 374.

³ Zob. m.in. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej AIPN), 0176/36, Charakterystyka nr 19/B, Walka o Niezależność, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę; K. Krajewski, T. Łabuszewski, *Białostocki okręg AK-AKO. VII 1944 – VIII 1945*, Warszawa 1997, s. 501; B. Rychlewski, *Po dolinach i po wzgórzach. Monografia oddziału Jana Burdyna 1949–1952*, Warszawa 2010, s. 61; K. Pasiuk, *Ostatni „leśni” Suwalszczyzny. Oddział „Blade-go” – Burdyna*, Sejny 2002, s. 312; *Atlas...*, s. 374–375.

Tło społeczno-polityczne Powiśla omawianego czasu w pewnym stopniu przedstawił Mirosław Golon w pracy *Kwidzyn. Dzieje miasta*⁴. O tamtejszej konspiracji młodzieżowej bardzo dobrą monografię napisał Jacek Wołoszyn⁵. Biogramów członków kwidzyńskiego podziemia nie ma jednak w opracowaniu *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*⁶ – wielotomowym dziele zawierającym setki biogramów żołnierzy podziemia niepodległościowego.

W niniejszym artykule skupię uwagę na dziejach Organizacji Młodzieży Demokratyczno-Katolickiej, rozpatrywanych na szerszym tle historii podziemia antykomunistycznego w omawianym regionie. Cezury chronologiczne tej pracy zostały określone na lata 1945–1952, czyli od zainstalowania się władz komunistycznych na Powiślu do momentu ostatnich aresztowań członków prezentowanych przeze mnie struktur.

We wrześniu 1948 r. w jednej klasie Liceum i Gimnazjum w Kwidzynie⁷ rozpoczął naukę uczniowie: Roman Gutt, Zygmunt Wachnicki, Zenon Maryniewski, Tadeusz Hussakowski, Zbigniew Łowicki, Zbigniew Krzemiński i Jerzy Skotnicki. Zamieszkali w internacie, razem odrabiali lekcje. Tak jak inni należeli obowiązkowo do Powszechnej Organizacji Służba Polsce. Dość szybko znaleźli wspólny język. Rozmawiali m.in. o Katyniu oraz o niszczeniu Kościoła przez komunistów. Najaktywniejszym dyskutantem był Wachnicki, który poruszył temat zbrodni katyńskiej. Okazało się, że w jej ofiarą padł ojciec Hussakowskiego – jak dziś wiemy – zamordowany w Charkowie⁸.

Po pewnym czasie koledzy postanowili powołać organizację konspiracyjną. Co ciekawe, inspiracją dla jej powstania była w listopadzie 1949 r. projekcja dla uczniów szkoły filmu sowieckiego *Młoda gwardia*⁹. Można dodać, że większość scen plenerowych tego obrazu nakręcono na Ukrainie, w rejonie Bachmutu (ówczesnie Artiomowska)¹⁰. Inicjatorami powołania organizacji byli Hussakowski i Skotnicki, a miała ona na celu „utrzymanie wiary katolickiej i prowadzenie walki o sprawiedliwą Polskę demokratyczną”¹¹.

⁴ M. Golon, *Historia Kwidzyna w latach 1945–1957* [w:] *Kwidzyn. Dzieje miasta*, red. K. Mikulski, J. Liguz, Kwidzyn 2004.

⁵ J.W. Wołoszyn, *Niepodległościowa konspiracja młodzieżowa na ziemiach polskich w latach 1944/45–1956*, Lublin–Warszawa 2019.

⁶ *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, red. J. Żaryn, J.T. Żurek, W. Frazik, M. Bielask, K. Krajewski, t. 1–6, Kraków–Warszawa–Wrocław 2002–2021.

⁷ Obecnie to Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 1 przy ul. Konarskiego 12 w Kwidzynie – <https://zsokwidzyn.pl/index.php/kontakt/> (dostęp 1 I 2023 r.).

⁸ AIPN Gd, 146/61, Akta sprawy karnej, dotyczącej przynależności do nielegalnej organizacji Walka o Niezawisłość, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę, Protokół przesłuchania Romana Gutta z 2 VI 1950 r., k. 118; AIPN Gd, 146/67, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmuntowi Wachnickiemu i innym, Protokół przesłuchania Zygmunta Wachnickiego z 18 IV 1950 r., k. 122–124; <https://katyn.ipn.gov.pl/kat/form/r7156876472778,Hussakowski-Wladyslaw.html> (dostęp 8 IX 2023 r.); http://www.muzeumkatynskie.pl/pl/46807/11387/fotografia_hussakowski_wladyslaw_mk_1027_ic.html (dostęp 12 XII 2022 r.).

⁹ AIPN Gd, 146/61, Akta sprawy karnej, dotyczącej przynależności do nielegalnej organizacji Walka o Niezawisłość, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę, Protokół przesłuchania Jerzego Skotnickiego z 9 IV 1950 r., k. 63–64.

¹⁰ <https://www.filmweb.pl/film/M%C5%82oda+gwardia-1948-101391> (dostęp z 20 XII 2022 r.).

¹¹ AIPN Gd, 146/61, Akta sprawy karnej dotyczącej przynależności do nielegalnej organizacji Walka o Niezawisłość, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę, Protokół przesłuchania Jerzego Skotnickiego z 27 V 1950 r., k. 74–78; AIPN Gd, 146/67, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmuntowi Wachnickiemu i innym, Protokół przesłuchania Zygmunta Wachnickiego z 18 IV 1950 r., k. 122–124.

Początkowo formą działania konspiratorów miały być dyskusje na temat otaczającej ich rzeczywistości. Były one raczej mało konkretne. Chłopcy nie określili, co było złego w ówczesnym systemie politycznym. Później sami nazywali swoje ówczesne zachowania intuicyjnymi. Podczas tych rozmów powstawały pomysły dotyczące dokonania zmian w Polsce i sposobów ich osiągnięcia. Zebrania odbywały się w stołówce lub świetlicy internatu po wieczornym apelu. Trwały zazwyczaj 20–30 min, gdyż zgodnie z regulaminem później była cisza nocna, więc należało gasić światło i kłaść się spać¹².

Wśród młodych ludzi wyróżniał się Wachnicki, który zaproponował sformalizowanie utworzonej organizacji konspiracyjnej (określenie struktury, przyjęcie zasad działania, stworzenie dokumentacji), co spotkało się z akceptacją. Jednogłośnie wybrano go także na komendanta¹³. Początkowo przyjęto nazwę Placówka Sępów, ale po kilku dniach postanowiono ją zmienić na Organizacja Młodzieży Demokratyczno-Katolickiej. Jej członkowie przybrali pseudonimy. I tak Wachnicki wybrał pseudonim „Sęp”, Hussakowski – „Wicher”, Krzemiński – „Skala” (później „Baj”), Skotnicki – „Grzmot”, Maryniewski – „Peryskop”, Gutt – „Piła” (wkrótce potem zmienił go na „Lew”), a Łowicki – „Bosman”¹⁴.

W drugiej połowie grudnia 1949 r. podziemny związek zaczął nabierać pełniejszych form. Ułożono jego statut, nazwany prawem organizacji, złożony z dziesięciu punktów, z których znamy jedynie pięć:

1. Członek jest Polakiem i katolikiem.
2. Członek broni niezależności wiary.
3. Członek broni niezależności ojczyzny.
4. Członek walczy o sprawiedliwość społeczną.
5. Członek zobowiązany jest do zgody ze współczłonkami¹⁵.

Uczestników konspiracji miała obowiązywać zasada ścisłej tajemnicy. Na związane z nią tematy można było rozmawiać wyłącznie na spotkaniach. Ułożono także przysięgę, którą mieli składać wszyscy członkowie organizacji¹⁶. Nie zachowała się jej oryginalny zapis, według jednej z wersji miała brzmieć następująco: „Przysięgam wobec Boga i członków organizacji wiernie stać na straży Polski wolnej, niezależnej i prawdziwie demokratycznej oraz wiernie służyć Organizacji Młodzieży Demokratyczno-Katolickiej, być posłusznym w sprawach organizacyjnych i zgodnym z współpracownikami i raczej życie stracę niż zdradzę organizację – tak mi dopomóż Bóg”¹⁷. Przysięgę składano na trzymany krzyż.

Kolejnym celem, który postawili sobie młodzi ludzie, było zdobycie broni i amunicji. Nie precyzowali jeszcze, do czego miałyby ona posłużyć. Postanowili rozpocząć

¹² AIPN Gd, 146/61, Akta sprawy karnej, dotyczącej przynależności do nielegalnej organizacji Walka o Niezawisłość, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę, Protokół przesłuchania Jerzego Skotnickiego z 9 IV 1950 r., k. 63–65.

¹³ *Ibidem*, Protokół przesłuchania Jerzego Skotnickiego z 27 V 1950 r., k. 74–77.

¹⁴ *Ibidem*, k. 74–78; *ibidem*, Protokół przesłuchania Romana Gutta z 2 VI 1950 r., k. 113.

¹⁵ AIPN Gd, 146/67, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmuntowi Wachnickiemu i innym, Protokół przesłuchania Zygmunta Wachnickiego z 27 VI 1950 r., k. 163.

¹⁶ AIPN Gd, 146/61, Akta sprawy karnej, dotyczącej przynależności do nielegalnej organizacji Walka o Niezawisłość, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę, Protokół przesłuchania Jerzego Skotnickiego z 9 IV 1950 r., k. 66; *ibidem*, Protokół przesłuchania Jerzego Skotnickiego z 27 V 1950 r., k. 74–78.

¹⁷ AIPN Gd, 146/67, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmuntowi Wachnickiemu i innym, Protokół przesłuchania Zygmunta Wachnickiego z 29 VI 1950 r., k. 165.

także działania propagandowe w postaci rozpowszechniania ulotek. Jednak nabycie broni i papieru na ulotki wymagało znacznych sum pieniędzy. Zaczęto myśleć o przeprowadzeniu akcji ekspropriacyjnej, która pozwoliłaby pozyskać fundusze na oba cele¹⁸.

Mimo braku środków rozpoczęto akcje propagandowe. Pierwszą przeprowadzono 17 grudnia 1949 r., w przeddzień urodzin Stalina. Hussakowski, Skotnicki i Wachnicki napisali ręcznie kilka, może nawet dziesięć ulotek-plakatów o treści: „Śmierć Stalinowi, mordercy Katynia”, „Śmierć mordercy Polaków pod Katyniem Stalinowi”, „Precz z komunizmem”, „Precz z bolszewizmem”, „Precz z terrorem komunistycznym w Polsce”, „Precz ze Związkiem Radzieckim” oraz „Polacy, zbliża się godzina naszego wyzwolenia spod terroru komunistycznego – walczcie z komuną na każdym kroku, nie bierzcie udziału w akademiach na cześć Stalina”. Podpisano je skrótem nazwy organizacji – „O.M.D.K.”. Ulotki zostały wykonane prostym sposobem – wypisano je patyczkiem unurzonym w atramencie na kartkach papieru wyrwanych z zeszytów szkolnych¹⁹.

Po rozpoczęciu ciszy nocnej, ok. godz. 22, trzech twórcy ulotek wyszli przez okno internatu na ulicę. Dołączył do nich Maryniowski, który przekazał na potrzeby akcji swój klej i stanował tzw. obstawę. Ulotki zostały rozlepione na murach kamienic w kilku najbardziej uczęszczanych miejscach Kwidzyna: na największych ulicach, przy budce przy miejskim targowisku, a także na dworcu kolejowym. Całość zakończyła się po paru godzinach powodzeniem. Wrócono do internatu tą samą drogą²⁰.

Udana akcja zmotywowała młodych ludzi do dalszej pracy. Intensywniej zaczęto poszukiwać broni. Próbowano także powiększyć grono konspiratorów. Chciano zwerbować kolejnego kolegę z klasy, Henryka Gumiełę, ale ten ostatecznie odmówił, co zresztą nie uchroniło go przed późniejszymi represjami²¹.

Pod koniec stycznia 1950 r. Łowicki, szukając w Ryjewie, w którym mieszkała jego rodzina, osoby mogącej odstąpić mu broń, nawiązał kontakt z kuzynem Czesławem Tobiaszem. Jak się później okazało, zbiegł on wcześniej z transportu UBP i się ukrywał. Dowiedziawszy się o istnieniu organizacji, zaproponował pomoc. W rezultacie po kilku dniach w gospodarstwie Łowickich doszło do kolejnego spotkania, w którym wziął udział także Wachnicki.

Tobiasz ujawnił, że sam należy do organizacji o nazwie Walka o Niezależność Niepodległość Wiary i Ojczyzny (WNNWO). Wyjawił, że jej członkowie co prawda nie mieli

¹⁸ AIPN Gd, 146/61, Akta sprawy karnej, dotyczącej przynależności do nielegalnej organizacji Walka o Niezależność, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę, Protokół przesłuchania Romana Gutta z 2 VI 1950 r., k. 113–114.

¹⁹ AIPN Gd, 146/67, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmunтови Wachnickiemu i innym, Protokół oględzin dowodów rzeczowych z 27 IV 1950 r., k. 62; *ibidem*, Protokół okazania dowodów rzeczowych z 12 VIII 1950 r., k.74; *ibidem*, Protokół przesłuchania Zygmunta Wachnickiego z 27 VI 1950 r., k. 149.

²⁰ AIPN Gd, 146/61, Akta sprawy karnej, dotyczącej przynależności do nielegalnej organizacji Walka o Niezależność, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę, Protokół przesłuchania Zygmunta Wachnickiego z 30 VI 1950 r., k. 50–52; *ibidem*, Protokół przesłuchania Jerzego Skotnickiego z 11 IV 1950 r., k. 72; *ibidem*, Protokół przesłuchania Tadeusza Hussakowskiego z 11 VIII 1950 r., k. 56–59.

²¹ AIPN Gd, 146/67, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmunтови Wachnickiemu i innym, Protokół przesłuchania Zygmunta Wachnickiego z 30 VI 1950 r., k. 63; AIPN Gd, 146/61, Akta sprawy karnej, dotyczącej przynależności do nielegalnej organizacji Walka o Niezależność, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę, Protokół przesłuchania Tadeusza Hussakowskiego z 11 VIII 1950 r., k. 56–59.

kontakty z rządem polskim na emigracji ani nie byli częścią siatki poakowskiej, niemniej dążyli do realizacji programu Armii Krajowej. Opowiedział, że mają sformowane grupy bojowe, złożone z ukrywających się ludzi poszukiwanych przez władze komunistyczne. Także oni zamierzali rozpocząć akcję propagandową na dużą skalę. Zaproponował, aby siatka z Kwidzyna weszła w skład ich organizacji, stając się jedną z jej placówek²².

Tobiasz udzielił także rad, które miały pozwolić na zwiększenie bezpieczeństwa konspiratorów. Przestrzegł przed nadużywaniem alkoholu, gdyż w stanie nietrzeźwym łatwo zdradzić tajemnice organizacyjne. Ostrzegł także przed prowokacjami, zwłaszcza ze strony osób, które publicznie krytykowały rząd i ustrój. Według niego należało samodzielnie wyszukiwać kolejnych kandydatów do organizacji. Osoby, które same zgłosiłyby chęć wstąpienia, należało odrzucić, ale jednocześnie zanotować ich dane, aby później je sprawdzić²³. Były to rady rozsądne i zapewne dość przydatne dla młodych konspiratorów, którym Tobiasz zaimponował.

Pod koniec lutego 1950 r. spotkali się z nim Wachnicki i towarzyszący mu Krzemiński, aby po raz kolejny porozmawiać o połączeniu. Tobiasz nakazał, aby każdy z członków Organizacji Młodzieży Demokratyczno-Katolickiej napisał swój skrócony życiorys, traktując to jako warunek wstąpienia do WNNWO. Niedługo potem chłopcy napisali swoje krótkie biogramy i podpisali je pseudonimami, Wachnicki zaś zaczął sporządzać i gromadzić dokumentację organizacji. Spisywał ją szyfrem, podejrzanym w książce o tematyce harcerskiej u kolegi z klasy, Jerzego Tyszkowskiego. W czasie wspomnianego spotkania Tobiasz przekazał także Wachnickiemu upragnioną broń, węgierski pistolet FEG Frommer 37.M kal. P Mod37(u) kaliber 7,65 mm, który miał umożliwić dokonywanie akcji ekspropriacyjnych²⁴. Jest bardzo prawdopodobne, że udzielił także wskazówek, jak przeprowadzać takie akcje.

W rezultacie uzbrojenie grupy znacznie się powiększyło. Wcześniej tylko Wachnicki miał broń – rewolwer nagant, który przywiózł podczas akcji przesiedleńczej. Znalazł go w 1939 r. i przechował przez cały okres okupacji niemieckiej. Nie miał jednak do niego amunicji. Warto dodać, że 3 kwietnia Wachnicki otrzymał także pistolet „szóstkę” (chodzi zapewne o kaliber) od Krzemińskiego, nie mamy jednak bliższych wiadomości o tej broni. Kolega ze szkoły, Zygmunt Bieniek, poinformował członków organizacji o karabinie, zakopanym po wojnie w gospodarstwie jego ojca. Doszło także do zmiany stanu osobowego. Łowicki, który przerwał naukę w szkole i wrócił do domu, nie brał udziału w dalszych działaniach²⁵.

²² AIPN By, 010/19, Charakterystyka nr 19 nielegalnych organizacji, k. 4–11; AIPN Gd, 146/67, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmunutowi Wachnickiemu i innym, Protokół przesłuchania Zygmunta Wachnickiego z 18 IV 1950 r., k. 122–128; *ibidem*, Protokół przesłuchania Zygmunta Wachnickiego z 27 VI 1950 r.

²³ *Ibidem*, Protokół przesłuchania Mariana Tobiasza z 7 IV 1950 r., k. 226.

²⁴ AIPN Gd, 146/61 Akta sprawy karnej, dotyczącej przynależności do nielegalnej organizacji Walka o Niezawisłość, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę, Protokół przesłuchania Zenona Maryniewskiego z 9 IV 1950 r., k. 96–97; *ibidem*, Protokół przesłuchania Romana Gutta z 2 VI 1950 r., k. 113–115; AIPN Gd, 146/67, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmunutowi Wachnickiemu i innym, Protokół przesłuchania Zygmunta Wachnickiego z 21 IV 1950 r., k. 137, 145–146.

²⁵ AIPN Gd, 146/61, Akta sprawy karnej, dotyczącej przynależności do nielegalnej organizacji Walka o Niezawisłość, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę, Protokół przesłuchania Jerzego Skotnickiego z 27 V 1950 r., k. 74–77;

Już 10 marca 1950 r. członkowie organizacji dokonali swojej pierwszej akcji bojowej. Jej celem był sklep spółdzielczy przy ul. Żeromskiego w Kwidzynie. Zgodnie z omówionym wcześniej planem, Gutt miał pozostać na ulicy i zapewnić tzw. obstawę zewnętrzną. Akcję wewnątrz sklepu mieli przeprowadzić Wachnicki z Krzezińskim. Tworzyli tzw. sekcję pistolet. Postanowili się ucharakteryzować, aby zmniejszyć szanse identyfikacji. Krzeziński wymalował sobie pastą do butów wąsy i baczki. Obaj założyli kapelusze. Działania przeprowadzili tuż przed zamknięciem sklepu, licząc na brak klientów w środku i całoniedziwy utarg. Gdy weszli, Wachnicki wyciągnął pistolet, sterroryzował sprzedawcę i zażądał wydania pieniędzy „na potrzeby organizacji”. W czasie akcji zarekwirowano ok. 30 tys. złotych. Zostawiono też pokwitowanie o treści: „Organizacja Podziemna kwituje odbiór 30 tysięcy złotych – od Spółdzielni Pracy przy ul. Żeromskiego – Podziemie – likwidował »Sęp«, »Baj«”²⁶. W czasie akcji doszło do pewnego zamieszania. Chłopcy nie ustalili bowiem, czy gotówkę ma brać osoba z pistoletem czy wypisująca pokwitowanie. Po zakończeniu akcji wszyscy wrócili do internatu²⁷.

Zarekwirowana kwota okazała się relatywnie niewielka. W przeliczeniu na współczesne pieniądze było to ok. 3 tys. zł²⁸. Jej część postanowiono przeznaczyć na „cele osobowe”. Krzeziński kupił sobie parę butów, koszulę i prześcieradło. Resztę odłożono na „cele organizacyjne”²⁹.

Udana akcja spowodowała, że w końcu marca 1950 r. konspiratorzy postanowili powtórzyć swój sukces. Tym razem celem był sklep spółdzielczy przy ul. Malborskiej. Wyznaczyli obstawę zewnętrzną, „sekcję pistolet”, czyli dwóch terroryzujących z bronią (zabrano także naganta), a dokooptowany do zespołu Maryniewski miał być „kasjerem”, czyli osobą, która zabierała pieniądze z kasy i zostawiała pokwitowanie. Jednak duży ruch w sklepie sprawił, że młodzi ludzie zrezygnowali z przeprowadzenia ekspropriacji³⁰.

Obydwie akcje jeszcze bardziej połączyły członków organizacji. Na kolejnym spotkaniu, 1 kwietnia 1950 r., postanowiono przyłączyć się do WNNWO. Od Wachnickiego

ibidem, Protokół oględzin dowodów rzeczowych z 25 IV 1950 r., k. 35–36; AIPN Gd, 146/67, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmunтови Wachnickiemu i innym, Protokół okazania dowodów rzeczowych z 21 IV 1950 r., k. 72–73; AIPN Gd, 146/61, Akta sprawy karnej, dotyczącej przynależności do nielegalnej organizacji Walka o Niezawisłość, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę, Protokół przesłuchania Jerzego Skotnickiego z 9 IV 1950 r., k. 66; AIPN Gd, 146/67, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmunтови Wachnickiemu i innym, Protokół przesłuchania Zygmunta Wachnickiego z 27 VI 1950 r., k. 150.

²⁶ AIPN Gd, 146/67, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmunтови Wachnickiemu i innym, Protokół oględzin dowodów rzeczowych z 15 V 1950 r., k. 64.

²⁷ AIPN Gd, 146/61, Akta sprawy karnej, dotyczącej przynależności do nielegalnej organizacji Walka o Niezawisłość, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę, Protokół przesłuchania Zygmunta Wachnickiego z 30 VI 1950 r., k. 53–55; *ibidem*, Protokół przesłuchania Romana Gutta z 8 VIII 1950 r., k. 123; AIPN Gd, 146/67, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmunтови Wachnickiemu i innym, Protokół przesłuchania Zygmunta Wachnickiego z 21 IV 1950 r., k. 137–155.

²⁸ <https://zbc.ksiaznica.szczecin.pl/dlibra/publication/25858/edition/27721?language=pl> (dostęp 12 XII 2022 r.).

²⁹ AIPN Gd, 146/61, Akta sprawy karnej, dotyczącej przynależności do nielegalnej organizacji Walka o Niezawisłość, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę, Protokół przesłuchania Jerzego Skotnickiego z 9 IV 1950 r., k. 66–67; AIPN Gd, 146/67, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmunтови Wachnickiemu i innym, Protokół przesłuchania Zygmunta Wachnickiego z 21 IV 1950 r., k. 140.

³⁰ AIPN Gd, 146/61, Akta sprawy karnej, dotyczącej przynależności do nielegalnej organizacji Walka o Niezawisłość, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę, Protokół przesłuchania Zenona Maryniewskiego z 9 IV 1950 r., k. 102.

uczestnicy zebrania otrzymali ręcznie sporządzone deklaracje tej organizacji do wypełnienia. Na górze były umieszczone dwa pytania, na które należało odpowiedzieć:

1. Jakie chciałbym mieć obecnie granice Polski?
2. Jaki chciałbym mieć obecnie rząd w Polsce?

Warto zauważyć, jak nieskomplikowane były poglądy chłopców. Na pierwsze zadane pytanie Gutt odpowiedział: „Chciałbym, aby granice Polski sięgały od Odry i Nysy do Morza Czarnego”, na drugie zaś: „aby rząd składał się tylko i wyłącznie ze szczerych i zasłużonych Polaków”³¹.

Poniżej pytań widniała formułka: „Z dniem dzisiejszym przyrzekam, dokąd mi Bóg pozwoli, pracować nad rozszerzeniem organizacji, dochować tajemnic organizacji – w drodze przysięgi składam własnoręczny podpis”³².

Na dole deklaracji widniały odciski podłużnej pieczęci, odbitej czerwonym tuszem z napisem „SZTAB GŁU. ORG. W.N.W.O.”. Chłopcy podpisali je pseudonimami³³.

Deklaracje okazały się tylko psychicznym zabiegiem wiążącym organizację. W czasie kolejnego spotkania ze względów bezpieczeństwa Tobiasz ich nie zebrał, lecz nakazał zniszczyć. Wachnicki uczynił to już następnego dnia, podarł materiały i splukał w toalecie³⁴.

Włączenie się w skład „poważnej” konspiracji wymusiło zmiany organizacyjne. Tobiasz przekazał pisemne instrukcje, jak tworzyć struktury konspiracyjne i jakie mają powstać w nich pionki. Instrukcja była podpisana pseudonimami „Orzeł”, „Zawierucha” i trzecim nieczytelnym. Zgodnie z sugestiami Tobiasza, postanowiono stworzyć dwa pionki organizacji – wywiadu i propagandy oraz terroru. W czasie wspomnianego spotkania na „szefa wywiadu i propagandy” wybrano Hussakowskiego, Krzemińskiego zaś na „szefa terroru”. Pierwszy miał się zajmować organizowaniem druku i kolportażu ulotek oraz odezw, a drugi – organizacją i komendą w czasie akcji zbrojnych, głównie ekspropriacyjnych, ale także innych – skierowanych przeciwko komunistycznemu aparatowi terroru. Planowano bowiem także taką działalność³⁵.

W tym czasie członkowie organizacji mieli przerwę w nauce z powodu ferii wielkanocnych. W 1950 r. Wielkanoc przypadała na 9 kwietnia. Młodzi ludzie 5 kwietnia postanowili dokonać akcji w sklepie spółdzielni spożywców przy ul. Kasprowicza. Wstępnie założyli, że Skotnicki z Maryniewskim będą stanowili „sekcję pistolet”, Hussakowski

³¹ *Ibidem*, Protokół przesłuchania Romana Gutta z 2 VI 1950 r., k. 115–116.

³² AIPN Gd, 146/67, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmuntowi Wachnickiemu i innym, Protokół przesłuchania Zygmunta Wachnickiego z 21 IV 1950 r., k. 159.

³³ AIPN Gd, 146/61, Akta sprawy karnej, dotyczącej przynależności do nielegalnej organizacji Walka o Niezawisłość, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę, Protokół przesłuchania Jerzego Skotnickiego z 9 IV 1950 r., k. 63–66; *ibidem*, Protokół przesłuchania Romana Gutta z 2 VI 1950 r., k. 113–115.

³⁴ AIPN Gd, 146/67, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmuntowi Wachnickiemu i innym, Protokół przesłuchania Zygmunta Wachnickiego z 21 IV 1950 r., k. 142.

³⁵ AIPN Gd, 146/61, Akta sprawy karnej, dotyczącej przynależności do nielegalnej organizacji Walka o Niezawisłość, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę, Protokół przesłuchania Jerzego Skotnickiego z 27 V 1950 r., k. 74–79; AIPN Gd, 146/67, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmuntowi Wachnickiemu i innym, Protokół przesłuchania Zygmunta Wachnickiego z 18 IV 1950 r., k. 122–130; *ibidem*, Protokół przesłuchania Zygmunta Wachnickiego z 21 IV 1950 r., k. 141–142.

będzie „kasjerem”, a Krzemiński będzie stał na zewnątrz jako obstawa. Akcja się jednak nie udała, gdyż sklep był już zamknięty (było po 19.30), a ekspedient nie chciał ich wpuścić do środka. Gdy wyszedł ze sklepu, próbowali jeszcze go zmusić, aby ich wpuścił i wydał pieniądze, jednak najprawdopodobniej zabrakło im odwagi. Po krótkim śledzeniu ekspedienta zrezygnowali³⁶.

W dniu następnym, tym razem po przeprowadzeniu przez Hussakowskiego wywiadu dotyczącego godzin otwarcia, dokonano akcji na sklep spółdzielczy przy ul. Batalionów Chłopskich. Punkt zborny konspiratorów mieścił się w mieszkaniu Skotnickiego (który w tym czasie wyprowadził się już z internatu) przy ul. Grudziądzkiej 34 m. 5. Członkowie organizacji ucharakteryzowali sobie twarze, czarną pasty do butów domalowując sobie wąsiki i baczki. Operację, przeprowadzoną po godz. 18.00, dokonali w składzie: „sekcja pistolet” Skotnicki i Krzemiński, „kasjer” Hussakowski. Ponieważ nie zjawił się Maryniewski, nie było obstawy zewnętrznej. Po wejściu do sklepu Krzemiński wyciągnął pistolet i celując do ekspedientki, powiedział: „Ręce do góry. Organizacja działa. Przyszliliśmy zabrać pieniądze”. Hussakowski wyjął gotówkę z szuflady kasy i zapytał o kwotę. Uzyskał odpowiedź, że było to od 30 do 50 tys. zł. Pozostawił także wcześniej przygotowane pokwitowanie następującej treści: „Pokwitowanie – kwituje się odbiór sumy... od Powszechnej Spółdzielni Spożywców – na cele organizacyjne. Podpisy – Kom. Wyk.”, pod którą znajdowały się trzy podpisy „Wicher”, „Peryskop” i „Grzmot”. Hussakowski wpisał czarnym ołówkiem oszacowaną kwotę – 70 tys. zł³⁷. Faktycznie zarekwirowano 22 400 zł. Zabrano także sześć tabliczek czekolady. Po rekwizycji wszyscy wycofali się do mieszkania Skotnickiego, w którym schowali łup i powrócili do internatu³⁸.

Jednak tego samego dnia UBP rozpoczęło akcję przeciwko organizacji Tobiasza. Pierwszym zatrzymanym był Marian Tobiasz, krewny Czesława, aresztowany we własnym gospodarstwie w Ryjewie 6 kwietnia w godzinach popołudniowych³⁹. Kolejne zatrzymania nastąpiły 9 kwietnia, czyli w Niedzielę Wielkanocną⁴⁰. Tym razem dotknęły one kwidzyńskich uczniów.

W związku z działalnością Organizacji Młodzieży Demokratyczno-Katolickiej zostali zatrzymani: Wachnicki, Maryniewski, Hussakowski, Krzemiński, Skotnicki i Gutt; na wolności pozostał Łowicki. Jednak represje dotknęły także wielu innych osób. Rewizję przeprowadzono m.in. w mieszkaniu Eugeniusza Domaradzkiego, wuja Hussakowskiego, przy

³⁶ AIPN Gd, 146/67, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmuntovi Wachnickiemu i innym, Protokół przesłuchania Zygmunta Wachnickiego z 21 IV 1950 r., k. 145.

³⁷ *Ibidem*, Protokół oględzin dowodów rzeczowych z 27 IV 1950 r., k. 62–63; AIPN Gd, 146/61, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmuntovi Wachnickiemu i innym, Protokół okazania dowodów rzeczowych z 12 VIII 1950 r., k. 678.

³⁸ AIPN Gd, 146/61, Akta sprawy karnej, dotyczącej przynależności do nielegalnej organizacji Walka o Niezawisłość, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę, Protokół przesłuchania Tadeusza Hussakowskiego z 11 VIII 1950 r., k. 56–59; *ibidem*, Protokół przesłuchania Zbigniewa Krzemińskiego z 10 VIII 1950 r., k. 60–62; *ibidem*, Protokół przesłuchania Jerzego Skotnickiego z 9 IV 1950 r., k. 66–68; *ibidem*, Protokół przesłuchania Jerzego Skotnickiego z 27 V 1950 r.

³⁹ AIPN By, 010/19, Kwestionariusz osobowy Mariana Tobiasza, k. 28.

⁴⁰ AIPN Gd, 146/61, Akta sprawy karnej, dotyczącej przynależności do nielegalnej organizacji Walka o Niezawisłość, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę, Protokół przesłuchania Romana Gutta z 2 VI 1950 r., k. 116.

ul. Kościuszki 39 m. 1. Znalaziono ukryte na strychu rewolwer nagant i pistolet frommer oraz 3500 zł⁴¹. W gospodarstwie Franciszka Bieńka podczas rewizji przeprowadzonej 18 kwietnia znalaziono także zakopany zaraz po wojnie karabin Mauser i 19 sztuk amunicji⁴².

Śledztwo trwało dość krótko, a aresztowani chłopcy szybko zaczęli zeznawać. Pierwszy wyrok Wojskowego Sądu Rejonowego w Gdańsku na członków organizacji zapadł 21 października 1950 r. Sąd obradował wówczas na sesji wyjazdowej w Malborku. Przewodniczącym był kpt. Zygfryd Turek. W wyniku rozprawy skazano Skotnickiego na karę łączną 11 lat więzienia, utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na 2 lata oraz przepadek całego mienia; Maryniewskiego na 8 lat więzienia, utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na 2 lata oraz przepadek całego mienia; Gutta na 8 lat więzienia, utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na 2 lata oraz przepadek całego mienia⁴³. Późniejsze skargi rewizyjne adwokatów poszczególnych chłopców nie zostały uwzględnione przez Najwyższy Sąd Wojskowy⁴⁴.

25 października 1950 r. odbyła się druga rozprawa. Wojskowy Sąd Rejonowy w Gdańsku pod przewodnictwem ppłk. Edwarda Rataja obradował także na sesji wyjazdowej w Malborku. Na tym posiedzeniu zapadły jeszcze surowsze wyroki. Wachnicki został skazany na 15 lat więzienia, utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na 4 lata oraz przepadek całego mienia; Hussakowski na 13 lat więzienia, utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na 3 lata oraz przepadek całego mienia; Krzemiński na 15 lat więzienia, utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na 3 lata oraz przepadek całego mienia.

Na tej samej rozprawie Marian Tobiasz został skazany na 13 lat więzienia, utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na 3 lata oraz przepadek całego mienia, Zygmunt Bieniek zaś na 10 lat więzienia, utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na 3 lata oraz przepadek całego mienia⁴⁵. Na czym polegała ich wina? Pierwszy był świadkiem rozmów Krzemińskiego i Hussakowskiego z Czesławem Tobiaszem, a drugi poinformował kolegów o zakopanym karabinie. Obaj do organizacji nie należeli, mimo to zostali uznani za winnych.

Uczniowie kwidzyńskiego liceum odbywali część kar w więzieniu w Jaworznie⁴⁶. W 1951 r. ogłoszono amnestię, dzięki której Gutt został zwolniony 11 czerwca 1954 r.⁴⁷, Maryniewski 7 lipca 1954 r.⁴⁸, Skotnicki 27 sierpnia 1954 r.⁴⁹, Hussakowski 18 lutego

⁴¹ AIPN Gd, 146/67, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmuntowi Wachnickiemu i innym, Protokół rewizji z 9 kwietnia 1950 r., k. 18.

⁴² AIPN Gd, 146/61, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmuntowi Wachnickiemu i innym, Protokół rewizji z 18 kwietnia 1950 r., k. 20.

⁴³ *Ibidem*, Wyrok WSR w Gdańsku z 21 X 1950 r., Charakterystyka Jerzego Skotnickiego, k. 177–188.

⁴⁴ *Ibidem*, Postanowienie NSW z 8 stycznia 1951 r., k. 202–204.

⁴⁵ AIPN Gd, 146/67, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmuntowi Wachnickiemu i innym, cz. 2, Wyrok WSR Gdańsk z 25 X 1950 r., k. 45–60.

⁴⁶ AIPN Gd, 146/61, Akta sprawy karnej, dotyczącej przynależności do nielegalnej organizacji Walka o Niezawisłość, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę, Zaświadczenia prokuratora WPR w Gdańsku z 24 VI 1953 r., k. 279–281.

⁴⁷ *Ibidem*, Zawiadomienie o zwolnieniu więźnia z 11 VI 1954 r., k. 312.

⁴⁸ *Ibidem*, Zawiadomienie o zwolnieniu więźnia z 7 VII 1954 r., k. 322.

⁴⁹ *Ibidem*, Zawiadomienie o zwolnieniu więźnia z 27 VIII 1954 r., k. 336.

1954 r.⁵⁰, Bieniek 20 marca 1955 r.⁵¹, Marian Tobiasz 30 kwietnia 1955 r.⁵², Wachnicki 27 kwietnia 1955 r.⁵³, a Krzemiński 2 czerwca 1956 r.⁵⁴

Ale nie był to szczęśliwy koniec. Skotnicki został natychmiast po zwolnieniu wcielony do wojska i skierowany do jednostki w Chorzowie, w której pracował w kopalni węgla „Prezydent”⁵⁵. Losy innych członków organizacji wyglądały z reguły podobnie. Wszyscy też znaleźli się w kartotekach komunistycznego aparatu represji.

W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych większość z nich wystąpiła o zatarcie kar w aktach. Miało im to umożliwić w miarę normalne życie i podjęcie lepszej pracy. Po dość długich procedurach sądowych udało się to zrobić. Jednak ich karty w archiwach sądowych pozostały. Wyroki zostały unieważnione dopiero po 1991 r.

Zrozumienie przedstawionej powyżej historii wymaga zadania jeszcze kilku pytań. Pierwsze z nich brzmi: co połączyło młodych ludzi? Raczej nie było to miejsce pochodzenia. Wachnicki urodził się w Mleczkowie, pow. Radom, Hussakowski w Przemyślu, Gumieła w Warszawie, Krzemiński w Dubnie w przedwojennym woj. wołyńskim, Skotnicki w Wilnie, Maryniewski w Rybitwach, pow. Puławy, Łowicki w Rzeszowie. Byli wychowywani w różnych środowiskach. Ich rodziny przybyły na Powiśle po 1945 r., a oni sami po raz pierwszy spotkali się w szkole. Trudno też wszystkim przypisać postawy jednoznacznie antykomunistyczne. Jak wspomniałem, ojciec Hussakowskiego został rozstrzelany przez NKWD, ale strony Skotnicki był przewodniczącym Związku Młodzieży Polskiej w gimnazjum. Na pewno łączył ich wiek – w chwili aresztowania Skotnicki i Hussakowski mieli po 18 lat, Wachnicki, Gumieła, Maryniewski i Łowicki – po 19, a najstarszy z nich, Krzemiński – 20. Z młodym wiekiem mógł być związany kolejny czynnik łączący konspiratorów – sprzeciw wobec kłamstw serwowanych przez propagandę komunistyczną, wobec niszczenia tego, co najważniejsze w życiu młodego człowieka: prawdy, uczciwości, czystości myśli, wolności osobistej, niszczenia życia religijnego. Powszechne kłamstwa historyczne (jak choćby te o Katyniu) unieważniały zasady prawdomówności. Tłamszono wolność osobistą, zmuszano do wstępowania do różnych organizacji i uczestniczenia w kontrowersyjnych uroczystościach. Do sprzeciwu można dodać takie niemal naturalne odruchy, jak szukanie przez młodych ludzi autorytetów, w tym wypadku osób, które ich nauczają, jak prowadzić walkę o niepodległą Polskę.

Być może czynnikiem sprzyjającym działaniom młodych ludzi były historia i tradycja Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego w Kwidzynie, w którym wszyscy pobierali

⁵⁰ AIPN Gd, 146/67, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmuntowi Wachnickiemu i innym, cz. 2, Zawiadomienie o zwolnieniu więźnia z 18 II 1954 r., k. 206.

⁵¹ *Ibidem*, Zawiadomienie o zwolnieniu więźnia z 20 III 1955 r., k. 246.

⁵² *Ibidem*, Zawiadomienie o zwolnieniu więźnia z 30 IV 1955 r., k. 269.

⁵³ *Ibidem*, Zawiadomienie o zwolnieniu więźnia z 27 IV 1955 r., k. 273.

⁵⁴ *Ibidem*, Nakaz zwolnienia z 2 VI 1956 r., k. 283–284.

⁵⁵ AIPN Gd, 146/61, Akta sprawy karnej, dotyczącej przynależności do nielegalnej organizacji Walka o Niezawisłość, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę, Pismo Jerzego Skotnickiego do Ministra Obrony Narodowej z 29 III 1956 r., k. 341–342.

naukę i w którego bursie gimnazjalnej (internacie) przy ul. Konarskiego 10 zamieszkiwali⁵⁶. Szkoła ta powstała w latach 1936–1937 (mimo olbrzymich trudności piętrzonych przez władze niemieckie) według projektu architekta Ernsta Fechnera, jako druga szkoła średnia z polskim językiem nauczania na ówczesnym terytorium Rzeszy Niemieckiej. Głównym animatorem jej powstania był Bolesław Osiński, działacz Związku Polaków w Niemczech, od 1934 r. jego prezes na ziemi malborskiej⁵⁷. Jako Prywatna Szkoła z Planem Wyższej Uczelni i Polskim Językiem Nauczania, placówka została otwarta 10 listopada 1937 r. Jej pierwszym dyrektorem został dr Władysław Gębik⁵⁸. Cechował ją bardzo wysoki poziom dydaktyczny i wychowawczy oraz kształcenie uczniów w duchu polskiego patriotyzmu. Ze względu na swój program ideowy była nieoficjalnie nazywana Polską Szkołą Walczącą, a bursa, zamieszkiwana przez nauczycieli i uczniów, ze względu na swoją wewnętrzną organizację negującą niemiecki system administrowania, zwana była nawet Rzeczpospolitą Kwidzyńską. Wskutek tego już 25 sierpnia 1939 r. władze rozwiązały i zamknęły szkołę, a wszyscy uczniowie, nauczyciele oraz inni pracownicy zostali aresztowani przez niemieckie służby bezpieczeństwa.

Placówka wznowiła działalność już 1 września 1945 r. pod nazwą Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcące. Dziś w ramach Zespołu Szkół Ogólnokształcących nr 1 działa I Liceum Ogólnokształcące im. dr. Władysława Gębika, dawne Gimnazjum Polskie w Kwidzynie, oraz Liceum Ogólnokształcące dla Dorosłych nr 1⁵⁹.

Kolejne pytanie brzmi: czym była organizacja Walka o Niepodległość Niezawisłość Wiary i Ojczyzny? To przystąpienie do niej spowodowało aresztowanie licealistów z Kwidzyna. Rozwiązanie tej kwestii nie jest proste. Należy rozpocząć od krótkiego zarysu stosunków polsko-litewskich. Po okresie do 1944 r., gdy były one bardzo napięte, wręcz wrogie, nastąpiło pewne uspokojenie. Dotychczas zwalczające się strony rozpoczęły okres nieufnej neutralności, a w niektórych rejonach nawet współpracy przeciwko Związkowi Sowieckiemu i podległym mu władzom lokalnym. Było to widoczne zwłaszcza na północno-wschodnich terenach powojennej Polski, na których polskie i litewskie podziemie niepodległościowe nie wchodziły sobie w drogę, a nawet próbowały nawiązać współpracę.

Po 1945 r. operował tam m.in. oddział Jana Sadowskiego „Błatego”, podległy Suwalsko-Augustowskiemu Obwodowi Zrzeszenia WiN. Po koniec grudnia 1946 r. na terenie jego działalności doszło do spotkania przedstawicieli obu konspiracji. Polską stronę

⁵⁶ *Ibidem*, Protokół przesłuchania Henryka Gumieli z 16 V 1950 r., k. 48.

⁵⁷ Bolesław Osiński – ur. 25 XII 1872 r. w Sztumie. Prezes Związku Polaków w Niemczech na ziemi malborskiej. 18 VIII 1939 r. aresztowany, zmarł śmiercią głodową w obozie koncentracyjnym Stutthof 20 V 1940 r. (A. Bukowski, *Bolesław Osiński* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 24, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, s. 335–336).

⁵⁸ Władysław Gębik – ur. 14 VI 1900 r. w Szczyrzycu koło Limanowej. W latach 1923–1932 nauczyciel w Miejskim Gimnazjum Matematyczno-Przyrodniczym w Katowicach. Po uzyskaniu stopnia doktora nauk filozoficznych w Poznaniu w 1932 r. nauczyciel w Polskim Gimnazjum w Bytomiu, a od listopada 1937 r. pierwszy dyrektor Gimnazjum Polskiego w Kwidzynie. Aresztowany przez Niemców 26 VIII 1939 r., przeszedł przez wiele obozów koncentracyjnych. Uwolniony 5 V 1945 r. Zmarł 23 III 1986 r. w Krakowie (<https://muzeum.olsztyn.pl/5706,wladyslaw-gebik.html> (dostęp 12 XII 2022 r.); J. Chłosta, *Słownik Warmii (historyczno-geograficzny)*, Olsztyn 2002, s. 74–75).

⁵⁹ B. Koziełło-Poklewska, W. Wrzesiński, *Szkolnictwo polskie na Warmii, Mazurach i Powiślu*, Olsztyn 1980; <https://zsokwidzyn.pl/> (dostęp 1 XII 2022 r.).

reprezentował zastępca Komendanta Obwodu Michał Kaszczyk „Stały”, litewską zaś – Jurgis Krikščiūnas ps. „Rimvydas”, oficer propagandy i informacji Okręgu „Taurus” organizacji Laisvės Kovotojai. Ustalono wtedy zasady utrzymywania łączności, zaopatrywania oddziałów partyzanckich i sieci konspiracyjnych, a także podjęto decyzję o możliwości podejmowania wspólnych działań bojowych przeciwko władzy komunistycznej⁶⁰.

Częściowo porozumienie to zdezaktualizowała tzw. amnestia, przeprowadzona w lutym–marcu 1947 r. Znacznie zredukowała ona działalność polskiego podziemia, ale wkrótce prześladowania ze strony władz komunistycznych zmusiły część partyzantów wznowienia walki.

Uczynił tak m.in. Sadowski po tym, jak nie udało mu się opuścić kraju. Utworzył kilkunastoosobowy patrol, z którym przeprowadził kilkadziesiąt akcji o charakterze porządkowym, propagandowym i ekspropriacyjnym. Wkrótce w jego oddziale znalazło się także kilku partyzantów litewskich: Bronius Saveikis „Klajoklis”, Antanas Kvederavičius „Šeškas”, Vitas Prabulis „Žaibas” oraz wspomniany już Jurgis Krikščiūnas „Rimvydas”. Tworzyli oni najprawdopodobniej część „korytarza przerzutowego” dla kurierów, łączącego litewskie podziemie z jego centrami politycznymi, działającymi na Zachodzie⁶¹.

Sadowski zginął w czerwcu 1951 r., a reszta oddziału pod komendą Piotra Budryna została rozbita w kwietniu następnego roku. Sam Budryn, nie chcąc dostać się w ręce UB, popełnił samobójstwo. Z jego partyzantów zdołał ująć tylko Kvederavičius, który ostatecznie zginął w obławie zorganizowanej przez Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego Augustów 2 października 1954 r.⁶²

Czy można powiązać te wydarzenia z podziemną strukturą działającą na Powiślu? WNNWO powstała faktycznie na przełomie lat 1949 i 1950. Składała się m.in. z trzech Polaków (byli to: Stanisław Rolkowski „Zawierucha”, Czesław Tobiasz „Orzeł”, Jan Jakubowski „Kocioł”) i czterech Litwinów (byli to: Pranciškus Delikantajts „Vilkas”, Viktoras Jantckauskas „Žvirblis”, Vladislovas Jermalis oraz Pranciškus Ketis „Skveras”). W jej skład wchodziła także kilkuosobowa siatka współpracowników w terenie, złożona głównie z członków rodzin Tobiasza i Rolkowskiego. Od grudnia 1949 r. partyzanci ukrywali się niedaleko miejscowości Lisie Kąty koło Grudziądza, w wybudowanym schronie ziemnym. Dość szybko jednak rozpoczęły akcje porządkowe, z których najbardziej znana jest nieudana próba wykonania wyroku śmierci na szefie PUBP w Kwidzynie, chor. Antonim Bielawskim. Akcja, przeprowadzona 5 kwietnia 1950 r. w okolicach Ryjewa, najprawdopodobniej stała się przyczyną mających miejsce dzień później aresztowań wśród członków organizacji w Ryjewie, a wkrótce także w Kwidzynie⁶³.

Jednocześnie duże siły komunistyczne zaczęły organizować obławy w terenie. Partyzanci opuścili więc w połowie maja bunkier i udali się na północny wschód. Tam,

⁶⁰ B. Rychlewski, *Po dolinach i po wzgórzach. Monografia oddziału Jana Burdyna 1949–1952*, Warszawa 2010, s. 61; D. Kaszlej, Z. Kaszlej, *Recenzja książki Krystyna Pasiuk, „Ostatni »leśni« Suwalszczyzny. Oddział »Błatego« – Burdyna*”, „Rocznik Augustowsko-Suwalski” 2003; B. Rychlewski, *Piotr Burdyn*, „Edward”, „Kabel”, „Mroźny”, „Poręba” [w:] *Ostatni komendanci ostatni żołnierze*, oprac. zbiorowe, Warszawa 2016, s. 309–312.

⁶¹ B. Rychlewski, *Po dolinach...*, s. 60–64; K. Pasiuk, *Ostatni »leśni«...*, s. 312; AIPN 0182/184, Kronika Komendy Wojewódzkiej MO w Olsztynie, k. 121.

⁶² K. Pasiuk, *Ostatni »leśni«...*, s. 313–325.

⁶³ AIPN By, 010/19, Charakterystyka nr 19 nielegalnych organizacji, k. 4–11; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, red. K. Szwarzgryk, Warszawa 2005, t. 1, s. 160.

w okolicach Zalewa (powiat Morąg) 20 maja 1950 r. doszło do walki z obławą MO, UBP i KBW⁶⁴. W jej wyniku zginęli Rolkowski, Jakubowski i Delikantajtys, a Jantckauskas i Jermalis zostali wkrótce schwytani i potem skazani na karę śmierci (wyroki wykonano). Najprawdopodobniej udało się uciec tylko Pranciškusowi Ketisowi ps. „Skveras”. Czesław Tobiasz „Orzeł” ukrywał się do 17 grudnia 1950 r., kiedy to, wydany przez Czesława Balmasa TW „Wyrzykowskiego”⁶⁵, został w jego gospodarstwie otoczony przez UBP i KBW. Po krótkiej walce, wobec braku nadziei na ucieczkę, popełnił samobójstwo⁶⁶.

Można więc wykluczyć hipotezę, że WNNWO była działalnością prowokacyjną, mającą na celu m.in. spowodowanie ujawnienia przekonań i dokonania przestępstw przez młodych ludzi z Kwidzyna. Organizacja ta była najprawdopodobniej przedłużeniem współpracy litewsko-polskiej z terenów Suwalszczyzny, może punktem wsparcia dla drogi przerzutowej na Zachód. To jeszcze wymaga badań.

Jakie należałoby postawić postulaty odnośnie do poznawania dziejów konspiracji, zwłaszcza młodzieżowej, na Powiślu? Na pewno punktem wyjścia musi być dalsza, dokładna kwerenda w zasobach Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, wykorzystująca nie tylko tzw. charakterystyki (choć są one pomocne) czy akta sądowe, lecz także akta śledcze i prokuratorskie, kartoteki, sprawozdania i wiele innych dokumentów. To żmudna praca, ale dająca pewność pozytywnego rezultatu. Udostępniany obecnie zasób jest nieporównywalnie lepiej opracowany niż ten, na bazie którego powstawały pierwsze publikacje, w tym *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny czy Atlas Podziemia*.

Za tym idzie kolejny postulat: należy te fakty poddać krytyce. Czy posiadanie jednego, wykopanego w lesie karabinu czyni grupę konspiracyjną grupą partyzancką lub dywersyjną? Czy rekwizycja pieniędzy to napad rabunkowy czy ekspropriacja? Takich pytań pojawi się bardzo dużo. Potrzebne będzie ponowne zdefiniowanie znanych z pozoru zjawisk.

Na przykład w Kwidzynie istniała Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny, której założycielem był Jerzy Kawka-Borycki. Nazwa organizacji nawiązywała do tradycji konfederacji barskiej. Składano przysięgę, obsadzano stanowiska w jej konspiracyjnej strukturze, ale działalność ograniczała się niemal wyłącznie do spotkań, w czasie których wymieniano się pozyskanymi informacjami na temat sytuacji politycznej i wydarzeń międzynarodowych. Rozpowszechniano także w jej środowisku gazetkę „Głos Konfederata”, pisaną na maszynie w kilku egzemplarzach. Wyhaftowano sztandar organizacji⁶⁷. Jej symbolicznym uzbrojeniem były znalezione w 1950 r. dwa mało zdadne do użycia karabiny⁶⁸.

⁶⁴ AIPN Gd, 0120/45, Akta śledztwa w sprawie nielegalnej organizacji „Walka o Niepodległość, Niezawisłość Wiary i Ojczyzny”, Raport specjalny z 25 V 1950 r., k. 3–7.

⁶⁵ AIPN Gd, 0061/69/J, Teczka personalna rezydenta pseudonim „Wyrzykowskiego”, dotycząca Czesława Balmasa; AIPN Gd, 066/14, Akta osobowe funkcjonariusza UB Czesława Balmasa.

⁶⁶ AIPN By, 010/19, Charakterystyka nr 19 nielegalnych organizacji, k. 10–11.

⁶⁷ A.J. Kalinowska, *Jerzy Kawka (Borycki) i jego nielegalna organizacja „Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny” w powiatach elbląskim i kwidzińskim w czasach PRL*, „Studia Elbląskie” 2011, nr 12; AIPN Gd, 04/2, Charakterystyka organizacji „Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny” działającej na terenie powiatów elbląskiego i kwidzińskiego w latach 1948–1952; AIPN 0175/50, Charakterystyka nr 29 organizacji Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny z 4 X 1973 r.

⁶⁸ AIPN Gd, 04/2, Charakterystyka organizacji Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny działającej na terenie powiatów elbląskiego i kwidzińskiego w latach 1948–1952.

Do Konfederacji należało blisko 50 osób, głównie w średnim wieku. Jej członkowie mieli kontakt z młodzieżą, choćby przez Mieczysława Kochanowskiego ps. „Zew II” czy Witolda Chodakowskiego ps. „Maszt”, którzy byli nauczycielami w Liceum Mechanicznym, późniejszej Zasadniczej Szkole Metalowo-Elektrycznej w Kwidzynie⁶⁹, bądź Pawła Kuppera ps. „Gryf”, nauczyciela w Szkole Podstawowej w Lipiankach koło tego miasta⁷⁰.

W kwietniu 1952 r. aresztowano prawie wszystkich członków organizacji. Mimo ograniczonej działalności zapadły w ich sprawach surowe wyroki. Wojskowy Sąd Rejonowy w Gdańsku skazał dwie osoby na dożywotnie więzienie, utratę praw publicznych i obywatelskich na okres 5 lat oraz przepadek całego mienia na rzecz Skarbu Państwa, a pozostałe na karę od 1,5 roku do 13 lat więzienia⁷¹. Czy jednak słusznie współcześni badacze kwalifikują – jak pisałem na początku tego artykułu – Konfederację jako strukturę sabotażową?

Dziś w Kwidzynie znajduje się tablica poświęcona Konfederacji Obrony Wiary i Ojczyzny, przy której odbywają się uroczystości. W Marezie koło tego miasta jest Skwer im. Konfederatów Obrony Wiary i Ojczyzny. Na murach I Liceum w Kwidzynie wisi tablica upamiętniająca członków Organizacji Młodzieży Demokratyczno-Katolickiej⁷². Pamięć o nich jest więc kultywowana.

Ale jest jeszcze bardzo dużo pracy przed badaczami chcącymi dokładniej opisać konspirację niepodległościową na Powiślu i ponownie określić nie tylko skalę, lecz także rodzaj tego zjawiska.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie

AIPN, 0176/36, Charakterystyka nr 19/B, Walka o Niezawisłość, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę; AIPN, 0175/50, Charakterystyka nr 29 organizacji Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny z 4 X 1973 r.;

AIPN, 0182/184, Kronika Komendy Wojewódzkiej MO w Olsztynie.

⁶⁹ AIPN Gd, 04/2, Charakterystyka organizacji Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny działającej na terenie powiatów elbląskiego i kwidzyńskiego w latach 1948–1952, Kwestionariusz osobowy Kochanowski Mieczysław, k. 22; *ibidem*, Kwestionariusz osobowy Chodakowski Witold, k. 24; <https://zs1kwidzyn.edupage.org/about/?subpage=1> (dostęp 12 I 2023 r.).

⁷⁰ AIPN Gd, 04/2, Charakterystyka organizacji Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny działającej na terenie powiatów elbląskiego i kwidzyńskiego w latach 1948–1952, Kwestionariusz osobowy Kupper Paweł, Piotr, k. 40.

⁷¹ AIPN 0175/50, Charakterystyka nr 29 organizacji Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny z 4 X 1973 r.; AIPN Gd, 04/2, Charakterystyka organizacji Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny działającej na terenie powiatów elbląskiego i kwidzyńskiego w latach 1948–1952.

⁷² <https://kwidzyn.naszemiasto.pl/narodowy-dzien-pamieci-zolnierzy-wykletych-w-marezie/ar/c1-2182466> (dostęp 11 I 2023); <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-kwidzynie-narodowy-dzien-pamieci-zolnierzy-wykletych-2022> (dostęp 11 I 2023 r.).

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Gdańsku

AIPN Gd, 146/61, Akta sprawy karnej, dotyczącej przynależności do nielegalnej organizacji Walka o Niezawisłość, Niepodległość, Wiarę i Ojczyznę;

AIPN Gd, 0061/69/J, Teczka personalna rezydenta pseudonim „Wyrzykowski”, dotycząca Czesława Balmasa;

AIPN Gd, 066/14, Akta osobowe funkcjonariusza UB Czesława Balmasa;

AIPN Gd, 146/67, Akta w sprawie karnej przeciwko Zygmuntowi Wachnickiemu i innym;

AIPN Gd, 0120/45, Akta śledztwa w sprawie nielegalnej organizacji „Walka o Niepodległość, Niezawisłość Wiary i Ojczyzny”;

AIPN Gd, 04/2, Charakterystyka organizacji Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny, działającej na terenie powiatów elbląskiego i kwidzyńskiego w latach 1948–1952.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Delegatura w Bydgoszczy

AIPN By, 010/19, Charakterystyka nr 19 nielegalnych organizacji.

OPRACOWANIA

Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005.

Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956, red. S. Poleszak, Warszawa–Lublin 2020.

A. Bukowski, Bolesław Osiński [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 24, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979.

Chłosta J., *Słownik Warmii (historyczno-geograficzny)*, Olsztyn 2002.

Kalinowska A.J., *Jerzy Kawka (Barycki) i jego nielegalna organizacja „Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny” w powiatach elbląskim i kwidzyńskim w czasach PRL*, „Studia Elbląskie” 2011, nr 12.

Kaszlej D., Kaszlej Z., *Recenzja książki Krystyna Pasiuk, „Ostatni »leśni« Suwalszczyzny. Oddział »Bladego« – Burdyna”*, „Rocznik Augustowsko-Suwalski” 2003.

Koziello-Poklewski B., Wrzesiński W., *Szkolnictwo polskie na Warmii, Mazurach i Powiślu*, Olsztyn 1980.

Krajewski K., Łabuszewski T., *Białostocki okręg AK-AKO. VII 1944 – VIII 1945*, Warszawa 1997. *Kwidzyn. Dzieje miasta*, red. K. Mikulski, J. Liguz, Kwidzyn 2004.

Pasiuk K., *Ostatni „leśni” Suwalszczyzny. Oddział „Bladego” – Burdyna*, Sejny 2002.

Puliński A.J., *Konspiracja i opór. Z dziejów oświaty na Warmii i Mazurach w latach 1945–1956*, Białystok 2007.

Rychlewski B., *Piotr Burdyn, „Edward”, „Kabel”, „Mroźny”, „Poręba”* [w:] *Ostatni komendanci ostatni żołnierze*, oprac. zbiorowe, Warszawa 2016.

Rychlewski B., *Po dolinach i po wzgórzach. Monografia oddziału Jana Burdyna 1949–1952*, Warszawa 2010.

Rzeczowska E., *Bogu, Polsce i bliźnim. Tajne organizacje harcerskie w Polsce w latach 1944–1956*, Lublin 2014.

Wołoszyn J.W., *Niepodległościowa konspiracja młodzieżowa na ziemiach polskich w latach 1944/45–1956*, Lublin–Warszawa 2019.

Materiały internetowe

- <https://katyn.ipn.gov.pl/kat/form/r7156876472778,Hussakowski-Wladyslaw.html> (dostęp 8 IX 2023 r.).
- <https://kwidzyn.naszemiasto.pl/narodowy-dzien-pamieci-zolnierzy-wykletych-w-marezie/ar/c1-2182466> (dostęp 11 I 2023 r.).
- <https://muzeum.olsztyn.pl/5706,wladyslaw-gebik.html> (dostęp 12 XII 2022 r.)
- <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-kwidzynie-narodowy-dzien-pamieci-zolnierzy-wykletych-2022> (dostęp 11 I 2023 r.).
- <https://zbc.ksiaznica.szczecin.pl/dlibra/publication/25858/edition/27721?language=pl> (dostęp 12 XII 2022 r.).
- <https://zs1kwidzyn.edupage.org/about/?subpage=1> (dostęp 12 I 2023 r.).
- <https://zsokwidzyn.pl/> (dostęp 1 XII 2022 r.).
- <https://zsokwidzyn.pl/index.php/kontakt/> (dostęp 1 I 2023 r.).
- <https://www.filmweb.pl/film/M%C5%82oda+gwardia-1948-101391> (dostęp 20 XII 2022 r.).
- http://www.muzeumkatynskie.pl/pl/46807/11387/fotografia_hussakowski_wladyslaw_mk_1027_ic.html (dostęp 12 XII 2022 r.).

Organizacja Młodzieży Demokratyczno-Katolickiej. Konspiracja młodzieży szkolnej na Powiślu 1949–1950 – wybrane aspekty i postulaty badawcze

W 1949 r. w Kwidzynie grupa młodzieży szkolnej utworzyła organizację konspiracyjną. Zaczęto od prostej działalności propagandowej, a zakończono na akcjach ekspropriacyjnych. Nawiązano także kontakt z grupą partyzancką, działającą w rejonie Grudziądza. Organizacja, funkcjonująca przez pół roku, była częścią szerokiego zjawiska tworzenia młodzieżowych struktur podziemia niepodległościowego. Jej charakterystyka otwiera pytanie badawcze, co jeszcze należy zrobić, aby określić skalę i rodzaj tego zjawiska.

SŁOWA KLUCZOWE

konspiracja młodzieżowa, represje komunistyczne, wychowanie młodzieży, podziemie niepodległościowe, Powiśle, Kwidzyn, Grudziądz

Democratic-Catholic Youth Organisation. Conspiracy of School Youth in Powiśle 1949–1950 – Selected Aspects and Research Postulates

In 1949, in Kwidzyn, a group of school youth created an underground organisation. It started with simple propaganda activities and ended with expropriation actions. Contact was also established with a partisan group operating in the Grudziądz area. The organisation, operating for six months, was part of the broad phenomenon of creating youth structures within the independence underground. Its characteristics open the research question of what else needs to be done to determine the scale and type of this phenomenon.

KEYWORDS

youth conspiracy, communist repression, youth education, independence underground, Powiśle, Kwidzyn, Grudziądz

PIOTR NIWIŃSKI – doktor habilitowany, profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Gdańskiego, od 2000 r. pracownik Instytutu Pamięci Narodowej. Absolwent Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, uczeń prof. Tomasza Strzembosza. Zajmuje się podziemiem niepodległościowym na Wileńszczyźnie i Pomorzu oraz komunistycznym aparatem represji. Autor m.in. monografii *Działalność komunistycznego aparatu represji wobec środowisk kombatanów wileńskiej AK 1945–1980*, Warszawa 2009.

PIOTR NIWIŃSKI – PhD with habilitation [Polish: *dr hab.*], associate professor at the University of Gdańsk, employee of the Institute of National Remembrance since 2000. Graduate of the Catholic University of Lublin, where he was a student of Prof. Tomasz Strzembosz. He deals with the independence underground in the Vilnius region and Pomerania as well as the communist apparatus of repression. Author of, among other things, the monograph *Działalność komunistycznego aparatu represji wobec środowisk kombatanów wileńskiej AK 1945–1980* [Activities of the communist apparatus of repression against the communities of veterans of the Vilnius Home Army 1945–1980], Warsaw 2009.